

Sovyetler Birliği Sonrası Sınır Sorunları ve Çözüm Arayışları: Özbekistan Örneği

Selim KANAT*

Serkut KILINÇ*

ÖZ

Bu çalışmada "SSCB sonrası dönemde Özbekistan'ın komşularıyla olan sınır sorunları neden ve nasıl ortaya çıkmıştır?" ve "Özbekistan ile komşuları arasındaki sınır sorunlarının çözüm süreci nasıl yönetilmiştir?" sorularına bağlı olarak, bu konuya ilişkin çeşitli kaynaklardan belgesel kaynak tarama yöntemiyle elde edilen veriler analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda araştırma sorusuna cevaben öne sürülen "SSCB döneminde yapılan sınır düzenlemeleri, günümüzde Özbekistan ile komşuları arasında sınır sorunlarının meydana gelmesine yol açmıştır." ve "Özbekistan ile komşuları arasındaki sınır sorunları Şevket Mirziyoyev döneminde hukuken çözülmüş olmasına rağmen fiilen bazı sınır bölgelerine ve anklavlara ilişkin sorunlar halen devam etmektedir." hipotezleri doğrulanmıştır. Böylece Sovyet yönetimi tarafından Özbekistan ve komşularının topraklarına ilişkin sınır düzenlemeleri ile sonraki yıllarda uygulanan arazi ve tesis kiralama uygulamalarının bağımsızlık sonrasında Özbekistan başta olmak üzere tüm Orta Asya cumhuriyetleri arasında sınır sorunlarına sebebiyet verdiğine ilişkin bulgulara ulaşılmıştır. Özbekistan söz konusu sınır sorunlarını çözmek adına Orta Asya'daki tüm komşularıyla sınır müzakereleri yürütmüş ve bunun sonucunda sınırların tamamı belirlenebilmiştir. Buna karşın sınır sorunlarını derinleştiren anklavlar varlıklarını sürdürmektedirler. Sınır anlaşmazlıklarının sağlıklı bir şekilde çözüme kavuşturulabilmesi için bu anklavların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunu sağlamak için anklavlara kara koridorları açılması veya anklavların kendileriyle eşit büyüklükteki araziler ile değiştirilmesi gibi çözüm önerileri ileri sürülmektedir. Ancak günümüze değin buna yönelik girişimlerden henüz somut bir sonuç alınamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Özbekistan, SSCB, Sınır Sorunları, Anklav, Anlaşmazlık.

Başvuru / Kabul: 04 Temmuz 2024 / 02 Eylül 2024

Atıf: Kanat, S., Kılınç, S. (2024). Sovyetler Birliği Sonrası Sınır Sorunları ve Çözüm Arayışları: Özbekistan Örneği, *İmgelem*, Özbekistan Özel Sayısı, 37-66.

Post-Soviet Union Border Problems and the Seeking Solutions; the Case of Uzbekistan

ABSTRACT

In this study, depending on the questions "Why and how did the border problems between Uzbekistan and its neighbors arise in the post-USSR period?" and "How was the process of resolving the border problems between Uzbekistan and its neighbors managed?", the data obtained from various sources on this issue by documentary literature review method have been analyzed. As a result of the analysis, the hypotheses put forward in response to the research question "The border arrangements made during the USSR period led to the emergence of border problems between Uzbekistan and its neighbors today." and "Although the border problems between Uzbekistan and its neighbors were legally resolved under Shevket Mirziyoyev, de facto problems regarding some border regions and enclaves still persist." have been confirmed. Thus, it has been found that the border arrangements

*Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Isparta/Türkiye, E-posta: selimkanat@sdu.edu.tr, ORCID Numarası: [0000-0003-2663-3757](https://orcid.org/0000-0003-2663-3757), ROR ID: <https://ror.org/04fjte88>

*Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Isparta/Türkiye, E-posta: serkutkilinc@sdu.edu.tr, ORCID Numarası: [0000-0002-8971-2690](https://orcid.org/0000-0002-8971-2690), ROR ID: <https://ror.org/04fjte88>

regarding the territories of Uzbekistan and its neighbors by the Soviet administration and the land and facility leasing practices implemented in the following years caused border problems among all Central Asian republics, especially Uzbekistan, after independence. In order to resolve these border problems, Uzbekistan conducted border negotiations with all its neighbors in Central Asia and as a result, all borders were determined. However, enclaves that deepen border problems continue to exist. In order to resolve border disputes in a healthy way, these enclaves should be eliminated. In order to achieve this, solutions such as opening land corridors to enclaves or replacing enclaves with land of equal size have been proposed. However, to date, no concrete results have been obtained from such initiatives.

Keywords: Uzbekistan, USSR, Border Issues, Enclave, Disagreement.

Received / Accepted: 04 July 2024 / 02 September 2024

GİRİŞ

Dünya üzerinde meydana gelen savaşların çoğu aynı bölgeyi birden fazla devletin sahiplenmesinden kaynaklanmaktadır. Bu durumda küresel barışın sağlanabilmesi için devletlerin egemenlik sınırlarının ihtilaf oluşturmayacak şekilde kesinleştirilmesi gerekmektedir. Zira sınırların muğlak olması, devletlerin güvenlik zafiyetine sebebiyet vermektedir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) döneminde yapay bir devlet olarak temelleri atılan Özbekistan da bağımsızlığından itibaren belirsiz sınırların yol açtığı güvenlik sorunlarından mustarıdır.

Özbekistan'ın komşularıyla olan sınır sorunları Sovyet yönetiminin bir mirasıdır. Rusların Orta Asya'yı işgal etmelerinin ardından başlattıkları uluslaşma süreci, Sovyetlerin iktidarında kurulan beş farklı cumhuriyette tezahür etmiştir. Bu cumhuriyetlerin sınırları bölgenin karmaşık yapısı dikkate alınmadan çizilmiş ve birçok tartışmalı alan ortaya çıkmıştır. Sonraki yıllarda özel çiftlikleri bir devletin idaresinde birleştiren ve bir devletin toprağını başka bir devlete kiralayan uygulamalar bölgedeki sınır sorunlarını daha da derinleştirmiştir. SSCB döneminde iç sınır düzenlemeleri olarak görülen bu uygulamalar, SSCB'nin yıkılmasından sonra uluslararası sınır sorunlarına dönüşmüşlerdir. Bu bağlamda Orta Asya'nın kalbinde yer alan Özbekistan, bağımsızlığın kazanılmasından sonra tüm komşularıyla birçok bölgede sınır anlaşmazlığı yaşamıştır. Günümüzde söz konusu sınır anlaşmazlıkları büyük ölçüde giderilmiş olsa da Fergana Vadisi'ndeki komşu devletler ile sınırların kesinleştirilmesi süreci halen tamamlanmamıştır.

Orta Asya'daki sınır sorunlarını konu edinen çalışmalar bölgenin geneline veya Fergana Vadisi'ne odaklanmaktadır. Söz gelimi Altynbek Joldoshov tarafından kaleme alınan "Kimlik ve Sınır: Orta Asya'da Sınır Sorunları" (Joldoshov 2019) adlı makalede Orta Asya ülkelerinin birbirleriyle olan sınır sorunları ayrı başlıklar altında ikili ilişkiler bağlamında değerlendirilmiştir. Benzer şekilde Zhulduz Baizakova tarafından yazılan "Border Issues in Central Asia: Current Conflicts, Controversies and Compromises" (Baizakova 2017) adlı

makalede Orta Asya'daki sınır sorunları Fergana Vadisi'ni paylaşan devletlerin (Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan) ikili ilişkileri özelinde ele alınmıştır. Levent Demirci tarafından ortaya konulan “Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana” (Demirci 2012) adlı makalede ise Fergana Vadisi'ndeki terör, sınır, anklav, kimlik, su ve enerji sorunları ayrı başlıklar halinde analiz edilmiştir. Dolayısıyla Özbekistan'ın sınır sorunları yazında Orta Asya'daki ikili ilişkiler veya Fergana Vadisi'ndeki gelişmeler üzerinden yüzeysel olarak incelenmektedir. Buna karşın bu çalışma yalnızca Özbekistan'ın komşularıyla olan sınır sorunlarına neden-sonuç ilişkisi içerisinde bütüncül ve detaylı bir yaklaşımla çözümlenmek suretiyle yazındaki önemli bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Bu minvalde çalışmanın araştırma soruları “SSCB sonrası dönemde Özbekistan'ın komşularıyla olan sınır sorunları neden ve nasıl ortaya çıkmıştır?” ve “Özbekistan ile komşuları arasındaki sınır sorunlarının çözüm süreci nasıl yönetilmiştir?” olarak belirlenmiştir. Araştırma sorusuna cevaben “SSCB döneminde yapılan sınır düzenlemeleri, günümüzde Özbekistan ile komşuları arasında sınır sorunların meydana gelmesine yol açmıştır.” hipotezleri ortaya atılmıştır. Hipotezin test edilmesinde belgesel kaynak tarama yönteminden ve karşılaştırmalı analizlerden istifade edilmiştir. Bununla birlikte nicel verilerin desteklenmesi adına nicel verilerden de yararlanılmıştır.

Bu çalışmada dar anlamda “Orta Asya” kavramı kullanılmıştır. Yani Orta Asya ülkeleri denildiğinde, SSCB'den bağımsızlığını kazanan beş cumhuriyeti (Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan) kastedilmektedir. Bununla birlikte çalışmada yalnızca Özbekistan'ın sınır sorunları ve anklavları ile ilgili gelişmeler konu edinilmiştir. Özbekistan'ın komşularıyla olan sınır sorunları kapsamına girmeyen diğer siyasal gelişmeler ve ikili ilişkiler analiz çerçevesi dışında tutulmuştur. Diğer yandan çalışmada şahıs, yer, kurum ve kuruluş isimleri Türkçe karşılıklarına göre ifade edilmiştir. Örneğin “Amuderya” yerine “Ceyhun” ve “Shavkat Mirziyoyev” yerine “Şevket Mirziyoyev” gibi yazılımlar kullanılmıştır. Sayısal ifadelerde ise tamamen rakamsal yazılımlar tercih edilmiştir. Örneğin; “100 bin” yerine “100.000” şeklindeki yazım kullanılmıştır.

Bu çalışmanın ortaya konulmasında geleneksel güvenlik yaklaşımından istifade edilmiştir. Zira geleneksel güvenlik yaklaşımında devletlerin güvenliklerini sağlamalarında sınır güvenliği ve toprak bütünlüğü kavramları öne çıkmaktadır. Çalışma konusu açısından bakıldığında Özbekistan'ın güvenlik sorunlarının temeli, bağımsızlık sonrasında Sovyet döneminden miras kalan sınır belirsizliği ve anklavların varlığı gibi durumlara dayanmaktadır. Özellikle Özbekistan'ın toprak bütünlüğüne aykırı bir konumda anklavlar, sınır ve güvenlik

sorunlarının derinleşmesinde önemli bir paya sahiptirler. Bununla birlikte Özbekistan'ın Fergana Vadisi'nde yer alan uzun ve karmaşık sınırları, sınır güvenliğinin sağlanmasını oldukça güçleştirmektedir.

Özbekistan Sınır Sorunlarının Tarihsel Kökenleri ve Günümüzdeki Durumu

Bu başlık altında ilkin SSCB döneminde yapılan düzenlemelerin Özbekistan ve komşularını nasıl etkilediğinin daha iyi anlaşılması adına Orta Asya'da Sovyetlerden önceki dönem ele alınacaktır. Daha sonra çalışmanın bağımsız değişkeni olan SSCB döneminde yapılan sınır düzenlemeleri ve buna bağlı gelişmeler analiz edilecektir. Son olarak çalışmanın bağımsız değişkeni olarak SSCB'nin dağılmasından sonra bağımsız Özbekistan'ın ne gibi sınır sorunlarıyla yüzleştiği ve bunların çözülmesine hangi adımları attığı konuları ayrıntılarıyla çözümlenecektir.

Sovyetler Birliği Öncesinde Özbekistan Sınırları

Rusların hâkimiyet kurmasından önce günümüz Özbekistan topraklarında Buhara, Hive ve Hokand hanlıkları bulunmaktaydı. Bu hanlıkların sınırları aralarındaki güç dengesine göre sürekli olarak değişmekteydi (Staşuk 2011: 17). Dolayısıyla söz konusu dönemdeki güç mücadelesi farklı etnik gruplardan oluşan uluslardan ziyade, farklı soylardan gelen hanlıklar arasında cereyan etmekteydi. Zira bölge halkı kendisini etnik grup yerine bağlı bulunduğu soy üzerinden tanımlamaktaydı. Ancak 1865'te Taşkent, 1868'de Semerkant ile Buhara, 1873'te Hive ve 1876'da Hokand gibi önemli merkezlerin ele geçirilmesinden sonra bölge Rus egemenliğine girmiştir (Doğan 2017: 45-46).

Bu gelişmelerden sonra Ruslar, İngiliz nüfuzunda bulunan Afganistan ile komşu olmuş ve Orta Asya'daki güney sınırlarının belirlenmesi adına İngilizler ile 1873'te gizli bir protokol imzalamışlardır. İmzalanan protokolde Ceyhun Nehri'nin güney uzantısı ve Peñç Nehri iki imparatorluğun etki alanlarını belirleyen bir hat olarak kabul edilmiştir (Kılıoğlu 2022: 271). Bu bağlamda nehrin kuzeyi Rus, güneyi İngiliz hâkimiyetine bırakılmıştır. Günümüzde bu hat Özbekistan ile Afganistan arasındaki devlet sınırlarını oluşturmaktadır. Akabinde Rusların Orta Asya'daki ilerleyişleri devam etmiş; 1881'de Aşkabat, 1884'te Merv ve 1885'te Peñçdeh işgal edilmiştir (Külünk 2023: 460). Söz konusu işgaller neticesinde Afganları kuzeyden çevreleyen Ruslar sınırların yeniden gözden geçirilmesi için İngilizlerle masaya oturmuşlardır. Görüşmeler sonucunda 10 Eylül 1885'te imzalanan Londra Antlaşması ile Ceyhun Nehri'nin batısında günümüzde Türkmenistan-Afganistan sınırını teşkil eden hat belirlenirken, sınırın geri kalanında 1873 tarihli protokolde öngörülen hat teyit edilmiştir (Karimov 2021: 397). 1891

yılına gelindiğinde Ruslar, Pamir bölgesine yönelmişler ve bir yıl boyunca bölgeyi ele geçirmeye çalışmışlardır. Afganları himaye eden İngilizlerin girişimleriyle 1893-1894 yılları arasında görüşmeler yapılmış ve nihayet Haziran 1895'te yapılan anlaşmayla Rus, İngiliz ve Çin imparatorlukları arasındaki sınırlar netlik kazanmıştır. Anlaşmada Rus ve İngiliz toprakları arasında tampon bölge olarak meydana getirilen Vahan Koridoru Afganistan'a bırakılmış ve böylece Rus İmparatorluğu ile Afganistan arasındaki sınır tamamen belirlenmiştir (Harita 1) (Can 2024: 90).

Harita: 1. Rus İmparatorluğu Döneminde Orta Asya'nın Güney Sınırları

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıda anlatılan gelişmelerden sonra Orta Asya'yı tamamen kontrol altına alan Ruslar, 1867'de kurdukları "Türkistan Genel Valiliği" idaresinde bölgeyi düzenlemeye başlamışlardır (Doğan 2017: 46). Bu doğrultuda bölge halkı etnik gruplar halinde sınıflandırılmaya başlanmış ve böylece Orta Asya tepeden inme bir uluslaşma sürecine girmiştir. Öyle ki nüfus sayımlarında birçok azınlık grup bölgenin karmaşık toplumsal yapısının sadeleştirilmesi adına, konuştukları dillere göre yapay birer etnik kimlik verilen diğer büyük gruplara dâhil edilmiştir (Damiani 2015: 324-325). Söz gelimi Rus İmparatorluğu genelinde 1897 yılında yapılan nüfus sayımında, Orta Asya eyaletlerinde 7.746.718 olarak tespit edilen nüfusun; %85,44'ünün (6.618.750) Türk dillerini, %9,06'sının (702.197) Slav dillerini ve %5,50'si (425.771) diğer dilleri konuştuğu tespit edilmiştir (Demoscope Weekly). İlgili nüfus sayımında bölgedeki Türk dilleri 17 farklı dil grubunda gösterilmiş ve bölge nüfusunun %5,68'i (439.930) söz konusu dil gruplarına dâhil edilemeyerek "Dağılımı Olmayan Türk Dilleri" şeklinde sınıflandırılmıştır (Tablo 1). Böylesine kalabalık bir nüfusun özgün bir dil grubu oluşturamaması veya hiçbir dil grubuna dâhil edilememesi bölgedeki sosyal yapının

karmaşıklığını ortaya koymaktadır. Bir sonraki bölümde bahsi geçen karmaşık yapının, nasıl basitleştirildiğine değinilecektir.

Tablo: 1. 1897 Nüfus Sayımında Orta Asya’da Konuşulan Türk Dilleri

Dil	Konuşan	Dil	Konuşan	Dil	Konuşan
Kazakça	3.787.222	Tatarca	60.197	Türkçe	268
Sartça	968.008	Tarañice	56.461	Nogayca	30
Özbekçe	726.414	Kaşgarca	14.938	Tiptarca	17
Türkmençe	248.767	Kıpçakça	7.584	Mişerce	8
Kırgızca	201.671	Başkurtça	2.647	Kumukça	6
Karakalpakça	104.271	Çuvaşça	311	Diğer	439.930
Toplam: 6.618.750					

Kaynak: (Demoscope Weekly).

Rus İmparatorluğu’nun yıkılmasından sonra birçok bölgede ulusal ayaklanmalar meydana gelmiş, Orta Asya’da bu ayaklanmalara Korbaşılar¹ Hareketi öncülük etmiştir (Karadağ 2022: 11). Bolşeviklerin hâkimiyeti sağlamalarından sonra Lenin ve Stalin’in talimatıyla 30 Nisan 1918’de Türkistan Genel Valiliği yerine, Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti (Rusya SFSC) içerisinde özerk bir “Türkistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Türkistan ÖSSC)” tesis edilmiştir (Elektronnaya Biblioteka İstoriçeskikh Dokumentov 1918). Ancak Korbaşılar Hareketi’nin kontrol altına alınamaması, bu kararın sorgulanmasına neden olmuş ve muhtemel bir Türkistan birliğinin sağlanmasını engellemek amacıyla etnik temele dayanan yeni özerk yapıların kurulmaları fikri kabul görmüştür (Yalçınkaya ve Abidzhanov 2020: 2659). Buna paralel olarak Lenin, Mart 1919’da ezilen halklar için “ulusların kendi kaderini tayin hakkı” ifadesini dile getirmiştir. Bunun Orta Asya’da hayata geçirilmesi amacıyla 8 Ekim 1919’da Lenin’in talimatıyla bölgede bir “Türkistan Komisyonu” kurulmuştur (Rahimov ve Urazaeva 2005: 2). 1920 yılının ilk yarısında Türkistan Komisyonu Orta Asya’nın ulusal bölgelere ayrılmasına ilişkin bir rapor hazırlamıştır. Lenin ilgili raporda Türkistan haritasının Özbek, Kazak ve Türkmen cumhuriyetlerini içerecek şekilde yeniden çizilmesini ve daha sonra bu cumhuriyetlerin nasıl birleştirilebileceğinin belirtilmesini istemiştir (Gleason 2002: 1488). Turar Riskulov’un başını çektiği bazı Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) üyeleri, Türk halklarının ortak bir ulusu temsil ettiklerini ve Türkistan’ın parçalanmaması gerektiğini savunmuştur (Gulomov 2023: 6). Buna karşın Türkistan Komisyonu üyelerinden Mihail Frunze; Özbek, Kazak, Türkmen ve Tacik halklarını Türkistan’ın başat ulusları olarak görmüş, dolayısıyla Orta Asya’da kurulacak yeni devletlerin bu halklardan teşkil edilmesini işaret etmiştir. Frunze diğer yandan Korbaşılar Hareketi ile

¹ Ruslar tarafından Basmacılar olarak adlandırılmaktadır.

mücadele etmiş ve onun düzenlediği harekâtlar sonucunda 1920 yılında Buhara Emirliği ve Hive Hanlığı ilhak edilmiştir. Bu devletlerin yerlerine Sovyet denetiminde sözde bağımsız Buhara Sovyet Halk Cumhuriyeti (Buhara SHC) ve Harezmi Sovyet Halk Cumhuriyeti (Harezmi SHC) kurulmuştur (Eisener 2002: 1499-1501). 26 Ağustos 1920’de ise Orta Asya’daki ilk ulus temelli yapı olarak Rusya SFSC’ye bağlı Kazak Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Kazak ÖSSC) kurulmuştur. Sonraki gün “Türkistan İdaresini Yeniden Düzenlenmesi” kararı alınmış ve böylece Türkistan’ın ulusal yapılara bölünme süreci başlamıştır (Kara 2013: 1755).

Sovyetler Birliği Döneminde Özbekistan Sınırları

SSCB’yi kuran 30 Aralık 1922 tarihli anlaşmada Orta Asya’da mevcut siyasî durum korunmuş; Türkistan ÖSSC ve Kazak ÖSSC, Rusya SFSC’ye bağlı özerk cumhuriyetler olarak tescillenmişlerdir. Bölgenin diğer cumhuriyetleri (Buhara SHC ve Harezmi SHC) ise sosyalist yapıda olmadıkları nedeniyle görünürde SSCB dışında tutulmuşlardır (Gleason 2002: 1488). 1924’te Türkistan’ın ulusal yapılara bölünme süreci olgunlaşmış; 25 Şubat’ta Buhara SHC, 3 Mart’ta Harezmi SHC ve 10 Mart’ta Türkistan ÖSSC Orta Asya’da ulusal sınırların belirlenmesini önermişlerdir. Bu minvalde Stalin’in önerisiyle SBKP Politbürosu 12 Haziran 1924’te Orta Asya ülkelerinin ulusal sınırlarının belirlenmesi kararını almış; sonraki gün Taşkent’te bu kararı uygulamak üzere “Orta Asya Komisyonu” kurulmuştur (Daniyarova 2018: 26: 66; Gulomov 2023: 6).

Ulusal Sınırların Belirlenmesi Dönemi (1924-1936)

Bu dönemde yukarıda kurulması öngörülen cumhuriyetlerden öncelikle 14 Ekim 1924’te Buhara SHC’ye bağlı Tacik Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Tacik ÖSSC) ve Rusya SFSC’ye bağlı Kırgız Özerk Oblastı (Kırgız ÖO) meydana getirilmiştir. 27 Ekim’de alınan karar neticesinde eski cumhuriyetler (Türkistan ÖSSC, Buhara SHC ve Harezmi SHC) lağvedilmiş; onların yerlerine Türkmen Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Türkmen SSC) ve Özbek Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (Özbek SSC) kurulmuş ve böylece Orta Asya’da günümüzdeki yapı şekillenmeye başlamıştır. Buhara SHC’nin yıkılmasından sonra Tacik ÖSSC, Pencikent ve İstaravşan ilçelerinin kendisine verilmesi karşılığında Özbek SSC’ye bağlanmıştır (Rahimov ve Urazaeva 2005: 15-16).

Yeni oluşan cumhuriyetlerin birbirleriyle olan sınırları “Orta Asya Tasfiye Komitesi” tarafından 17 Mart 1925 tarihinde bazı ilkelere göre belirlenmiştir. Söz konusu ilkeler temelinde sınırların çizilmesinde; başat ulusların (Kazak, Özbek, Türkmen, Kırgız, Tacik ve Karakalpak) yerleşim dağılımları, arazinin fiili kullanımı, ekonomik fayda ve aşırı kıvrımlı sınırların

önlenmesi gibi hususlar kıstas olarak öngörülmüştür (Alamanov 2018: 453). Bu durum büyük ölçüde yerleşik düzende tarım ile geçinen kalabalık nüfusa sahip Özbeklerin çıkarlarına olmuştur. Nitekim 1926 yılında yapılan nüfus sayımında görüldüğü üzere Orta Asya'daki en kalabalık halk olarak birçok bölgede çoğunlukta olmaları, Özbeklere ulusların yerleşim dağılımı hususunda avantaj sağlamıştır (Tablo 2).

Tablo: 2. 1926 Nüfus Sayımında Orta Asya Cumhuriyetlerinin Etnik Yapıları

Halk/Ülke	Kazak ÖSSC	Özbek SSC ²	Kırgız ÖSSC	Türkmen SSC	Tacik ÖSSC	Toplam
Kazak	3.713.394	105.344	1.766	9.471	1.636	3.831.611
Özbek	213.498	3.299.713	109.776	104.971	175.627	3.903.585
Rus	1.279.979	240.883	116.436	75.357	5.638	1.718.293
Tacik	7.666	350.603	2.667	566	617.125	978.627
Kırgız	10.477	79.333	661.171	-	11.410	762.391
Türkmen	10.214	21.806	3	719.792	4.148	755.963
Diğer	1.265.667	342.893	98.152	65.442	11.499	1.783.653
Toplam	6.500.895	4.440.575	989.971	975.599	827.083	13.734.123

Kaynak: (Demoscope Weekly).

Bununla birlikte yaşadıkları bölgelerde pamuk tarımının yaygınlaşması da arazinin fiili kullanımı ve ekonomik fayda hususları vasıtasıyla Özbekler bölge nehirlerinin suladığı verimli vadileri elde etmişlerdir (Gleason 2002: 1490). Özbeklerin bu kazançlarına karşın, 1897'deki nüfus sayımında 968.008 kişiyle (Tablo 1) Orta Asya'nın en kalabalık gruplarından biri olan Sartların ayrı bir cumhuriyet kurmaları söz konusu olmamış; aksine 1926'daki nüfus sayımında Sartlar, "Özbek" olarak kayda geçirilmişlerdir. Söz gelimi; Andican bölgesinde 1897 yılında yapılan nüfus sayımında Sartça konuşanlar 221.817 kişiyle nüfusun %61.57'sini teşkil ederken, Özbekçe konuşan yalnızca 6 kişi belirlenmiştir (Demoscope Weekly). Buna karşın aynı bölgede 1926 yılında yapılan nüfus sayımında Sartlar hiçbir şekilde yer almazken, Özbekler 593.140 kişiyle nüfusun %74,68'ini oluşturmuştur (Demoscope Weekly).

Ulusal sınırların belirlenmesinde büyük ölçüde Özbeklerin yararına olan yukarıda öngörülen ilkeler, Orta Asya'nın karmaşık sosyal yapısına tam anlamıyla uygulanamamıştır. Öyle ki özensiz bir şekilde çizilen sınırlar bölge ülkelerini homojen bir etnik yapıya kavuşturmada yetersiz olmuştur. Özellikle Fergana Vadisi'ni paylaşan Özbek, Kırgız ve Tacik halklarının önemli bir kısmı, çizilen yeni sınırlardan sonra komşu ülke topraklarında bırakılmıştır. Örneğin; Taciklerin %63,06'sı Tacik ÖSSC'de, %35,83'ü Özbek SSC'de kalmıştır. Bununla birlikte bu durum her Orta Asya cumhuriyetinde 100.000'den fazla Özbek

² Özbek SSC'nin gerçek nüfusunu ortaya çıkarmak için içerisinde özerk bir cumhuriyet olan Tacik ÖSSC'nin nüfus verileri hariç tutulmuştur.

bulunmasına yol açmıştır (Tablo 2). Özellikle 16 Şubat 1925'te Kazak ÖSSC'ye bağlı olarak kurulan Karakalpak Özerk Oblastı (Karakalpak ÖO) sınırları içinde nüfusun %27,62'sine tekabül eden 84.099 Özbek yer alırken, bölge yönetimini üstlenen Kazaklar 85.782 ile nüfusun %28,17'sini oluşturmuştur. Böylesine hassas bir dengede 116.125 ile nüfusun %38,13'ünü teşkil eden Karakalpakların müstakil bir cumhuriyet kurmalarına izin verilmemiştir (Gulomov 2023: 8; Demoscope Weekly). Buna karşın; 119.213 kişiyle %57,70'i Taciklerden oluşan Hoçent, 9.688 kişiyle %42,70'i Kazaklardan oluşan Kanimeh ve 11.475 kişiyle %67,71'i Kırgızlardan oluşan İsfana vilayetleri Özbek SSC sınırları içerisinde yer almıştır (Demoscope Weekly). Fergana Vadisi'ni bölen yeni sınırlar böylesine karmaşık bir yapı ortaya çıkarmakla birlikte, bölgedeki ülkelerin toprak bütünlüklerine aykırı birçok girintili alan meydana getirmiştir. Bu alanların çoğu ilerleyen yıllarda yapılan toprak değişimleri sonucunda birer anklav³ haline gelmişlerdir (Alamanov 2018: 453).

Yukarıda anlatıldığı şekilde belirlenen yeni sınırlar birçok bölgede sınır anlaşmazlıklarına sebebiyet vermiştir. Özbekler güney ve batı sınırlarında Urgenç bölgesi haricinde Ceyhun Nehri güneyinde herhangi bir toprak talebinde bulunmamış, söz konusu bölge Türkmenlere bırakılmıştır (Gleason 2002: 1490). Buna karşın Fergana Vadisi'nden geçen doğu sınırlarında Özbekler; Kırgızların Oş, Korgantepe, Calakaduk, Hanabad, Oyim, Manak, Bulakbaşı, Merhamet, Vodil ve Çımyon ve Şahimerdan gibi bölgelerini talepleri doğrultusunda kendi sınırlarına dâhil etmişlerdir. Zira bu bölgelerin bazılarında Özbek nüfusunun çoğunlukta olması, diğerlerinde ise toprakların Özbek ekonomik yapısına bağlı olması gerekçe olarak gösterilmiştir (Damiani 2015: 325-326; Alamanov 2018: 455). Özbek topraklarıyla bağlantısı bulunmayan Şahimerdan'ın 4 Mayıs 1927'de Özbek SSC'ye devredilmesi, Özbekistan'ın ilk anklavını meydana getirmiştir (Kulmatov 2021). Kuzey sınırlarında ise Özbekler, Ruslar ile yakın ilişkiler kuran Kazakların Seyhun Nehri'nin güneyini elde etmelerine karşı çıkmadılar (Gleason 2002: 1490). Öte yandan Özbek SSC'nin bazı bölgeleri de komşu cumhuriyetlere verilmiştir. Söz gelimi 1926'da Kırgızların çoğunlukta oldukları Leylek bölgesi, aynı yıl özerk cumhuriyet haline gelen Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne (Kırgız ÖSSC); 1929'da Taciklerin çoğunlukta oldukları Hoçent vilayeti, aynı yıl cumhuriyet haline gelen Tacik Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne (Tacik SSC) geçmiştir (Yalçınkaya ve Abidzhanov 2020: 2660; URL-1).

³ Bir devletin ülke sınırları içinde mahsur kalmış yabancı bir devlete ait toprak parçasıdır. **Kaynak:** (Sakman ve Demir 2017: 105).

1930'lara gelindiğinde ulusal sınırlama döneminin son düzenlemeleri yapılmıştır. Karakalpak ÖO ilkin 1930'da doğrudan Rusya SFSC'ye bağlanmış, 1932'de ayrı bir cumhuriyet getirilmesiyle de Karakalpak ÖSSC tesis edilmiştir. 1936 yılında kabul edilen Sovyet Anayasası'nda ise Karakalpak ÖSSC, Özbek SSC'ye devredilmiştir. Ayrıca aynı anayasada özerkliklerinin kaldırılmasıyla Kazak SSC ile Kırgız SSC kurulmuştur (Rahimov ve Urazaeva 2005: 16). Bu gelişmeler neticesinde Özbek SSC ile Kazak SSC Aral Gölü'nde komşu olmuş ve ilerleyen yıllarda meydana gelecek Aral Gölü'nün paylaşımı konusundaki anlaşmazlığın temelleri atılmıştır (Staşuk 2011: 20). Söz konusu yıllardaki diğer bir gelişme de köylerdeki özel çiftlikleri devlet mülkiyetinde birleştiren kolhozlaşma (kolektif çiftlikleşme) sürecidir. Kolhozlaşma ile devletin mülkiyetine geçen özel çiftliklerin toplu bir şekilde uzun yıllar onları kullanacak cumhuriyetin idaresine kiralık olarak tahsis edilmesi öngörülmüştür. Ancak birçok bölgede kiralanın kolektif çiftlik toprakları SSCB'nin dağılmasından sonra kiralaın tarafların ellerinde kalmış, bu durum yeni anklavların ve sınır anlaşmazlıklarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Nitekim 29 Haziran 1935'te Tacik SSC, Özbek SSC'nin Sarvak bölgesini 1 Ocak 1990 tarihine kadar kiralamış fakat bağımsızlıktan sonra Taciklerin bölgeyi iade etmemesi sonucunda Fergana Vadisi'nde yeni bir anklav oluşmuştur (Alamanov 2018: 455: 458).

Soğuk Savaş Dönemi Düzenlemeleri (1954-1971)

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Orta Asya'da ulusal sınırların düzenlemesi ve kolhozlaşma süreçleri kesintiye uğramış olsa da Soğuk Savaş döneminde alınan kararlarla yeni düzenlemeler yapılmıştır (Assanov 2014: 10-11). Bahsedilen düzenlemelerden ilki Kasansay Barajı'nın inşa edilmesi için 1954'te Kırgız SSC'nin Celalabad vilayetine bağlı Ala-Buka ilçesindeki 660 hektar arazinin Özbek SSC'ye kiralanmasıdır. SSCB döneminden sonra barajın ve üzerine kurulduğu arazinin mülkiyeti iki ülke arasında anlaşmazlık konusu olmuştur (Toktogulov 2018: 91-92).

1955 yılında Özbek-Kırgız sınırında yapılan düzenlemeler üç yeni anklav daha meydana getirmiştir. Öyle ki yılın başında Özbek SSC'nin Soh bölgesinde Kırgızlar tarafından kullanılan kolektif çiftliklerin Kırgız SSC idaresine bırakılmasıyla bölge sınırları daralmış, Özbek SSC ile toprak bağlantısı kalmayan Soh ve Çonkara birer anklav haline gelmişlerdir. Öte yandan Andican Barajı'ndan gelen suyun daha verimli kullanılması için Kırgız SSC'nin Birleşgen ve Savay çiftlikleri ile Karasu şehrinin kuzeyi Özbek SSC'nin Korgantepe bölgesine dâhil edilmiştir. Bu düzenlemeden sonra Kırgız SSC ile bağlantısı kesilerek Özbek topraklarında mahsur kalan Barak başka bir anklav oluşturmuştur (Alamanov 2018: 455: 457).

Özbekler, Kırgızlardan sonra Kazaklar ile önemli sınır düzenlemelerine gitmişlerdir. Nitekim 13 Şubat 1956'da Kazak SSC'nin Bostanlık bölgesi ve Aç Bozkır topraklarının bir kısmı Özbek SSC'ye devredilmiştir (Assanov 2014: 11). Ardından 19 Eylül 1963'te alınan kararla Kazak SSC'nin Çimkent ve Kızıl Orda vilayetlerinin güneyindeki 3.663.000 hektarlık büyük bir arazi Özbek SSC topraklarına dâhil edilmiştir. Ancak 28 Haziran 1971'de yapılan son düzenlemeyle 1963'te Özbeklere verilen arazinin bir kısmı Kazaklara geri verilmiştir (Saktağanova 2012: 96). Bu son düzenlemeden sonra 1971 yılından, SSCB'nin dağıldığı 1991 yılına kadar Özbekistan sınırlarına ilişkin başka bir kaydedeğer sınır düzenlemesi yapılmamıştır. Böylece neredeyse yarım asır süren sınır düzenleme süreci tamamlanmış ve Özbekistan sınırları günümüzdeki şeklini almıştır. SSCB dönemindeki sınır değişimleri, o dönem için bunların bir "iç sınır" işlevi görmesinden dolayı Özbek halkının günlük yaşamını ve faaliyetlerini engellememiştir. Fakat SSCB sonrası dönemde söz konusu iç sınırların uluslararası sınırlara dönüşmesiyle Özbekistan ile komşuları arasında ciddi anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır (Toktogulov 2018: 91).

Sovyetler Birliği Sonrasında Özbekistan Sınırları

SSCB'nin dağılmasıyla Sovyet idaresinden çıkan Orta Asya cumhuriyetleri bağımsız ayrı devletler olarak birbirleriyle komşu haline gelmişlerdir. Yeni dönemde bölgenin merkezinde yer alan Özbekistan; devlet sınırlarının belirlenmesi, sınır geçiş rejiminin düzenlenmesi, kiralanen veya kiraya verilen mülklerin (arazi, bina, iletişim istasyonu ve enerji tesisleri) aidiyetleri ve ortak kullanımda olan barajlar ile sulama sistemleri gibi birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır (Assanov 2014: 12).

İslam Kerimov Dönemi (1991-2016)

Sovyet rejiminin sona ermesiyle birlikte Orta Asya cumhuriyetleri de dâhil olmak üzere bağımsızlıklarına kavuşan devletler, 8 Aralık 1991 tarihli Minsk Anlaşması ve 21 Aralık 1991 tarihli Alma Ata Bildirgesi ile SSCB döneminde belirlenen sınırların dokunulmazlığını ve vatandaşlarının seyahat özgürlüklerini taahhüt altına almışlardır (European Commission for Democracy through Law 2014: 144). Böylece söz konusu devletler, tarihsel hak iddialarını ve sınır sorunlarını sumen altı ederek daha acil çözüm bekleyen yapısal, toplumsal ve ekonomik sorunlara yönelmişlerdir. Öyle ki bölge ülkeleri arasındaki ilk adım 18 Şubat 1992'de imzalanan; uluslararası suların ortak kullanımını, korunmasını ve eşit bir şekilde faydalanılmasını öngören anlaşma olmuştur (Food and Agriculture Organization of United Nations 1992). Akabinde başlayan Tacikistan İç Savaşı (1992-1997), Tacikistan'ın komşularıyla sınırlarını kapalı tutmasına neden olmuş; bu minvalde Tacik-Özbek ilişkileri de

uzun yıllar sınırlı düzeyde kalmıştır (Baizakova 2017: 230-231). Diğer yandan Özbeklerin SSCB döneminde Türkmen topraklarından kiraladığı enerji tesislerine ilişkin anlaşmazlıklar ikili ilişkileri gerginleştirmiş, 1990'ların ortalarında Özbekistan ile Türkmenistan arasındaki ticaret durma noktasına gelmiştir (International Crisis Group 2002: 10).

1990'ların ikinci yarısında Özbekistan'ın komşularıyla ilişkileri daha olumlu yönde seyretmiştir. Nitekim daimi tarafsızlık statüsünün kabul edilmesinden sonra Türkmenistan 16 Ocak 1996 tarihinde yapılan anlaşmayla kendi topraklarında Özbekistan'ın kullandığı sulama kanallarının ve tesislerinin mülkiyet haklarını tanımıştır. İlgili anlaşmada Tuyamuyun Barajı ile Amu-Buhara ve Karşı kanallarının Özbekistan'a ait olduğu, bunların buldukları arazilerin ise Türkmenistan'ın münhasır mülkiyetinde olduğu kabul edilmiştir. Bununla birlikte anlaşma Özbekistan'ın kullandığı araziler için bir ücret ödemesini öngörmüştür (Food and Agriculture Organization of United Nations 1996a). Yine bu dönemde 24 Aralık 1996'da Özbekistan ve Kırgızistan arasında imzalanan "Ebedi Dostluk Anlaşması" ile ilgili taraflar birbirlerinin toprak bütünlüklerine ve sınırlarının dokunulmazlığına saygı göstermeyi teyit etmişlerdir (Food and Agriculture Organization of United Nations 1996b). Akabinde Kazakistan'ın da dâhil olmasıyla 10 Ocak 1997'de üç ülke arasında benzer içerikli bir "Ebedi Dostluk Anlaşması" imzalanmıştır (Food and Agriculture Organization of United Nations 1997).

1998'den itibaren Orta Asya ülkelerinin çeşitli sebeplerden dolayı komşularına vize uygulaması getirmeleri, görmezden gelinen sınırların hissedilir olmasına yol açmıştır. Söz gelimi; Türkmenistan sınır güvenliğinin ve göç kontrolünün sağlanması adına 1998'de Özbekistan vatandaşlarına vize uygulaması başlatmıştır (International Crisis Group 2002: 10). 1999 yılının başında Özbekistan İslami Hareketi'nin Kerimov rejimine karşı Taşkent'te bombalı saldırılar gerçekleştirmesi, Özbekistan'ı sınır güvenliğini artırmaya yöneltmiştir (Damiani 2015: 327). Bu bağlamda terör örgütlerinin komşu ülkelere sirayet eden eylemlerini engellemek amacıyla Özbekistan; BDT ülkeleri vatandaşlarının vizeden muaf olmalarını sağlayan 1992 tarihli Bişkek Anlaşması'ndan çıkmış, Fergana Vadisi'ndeki sınırlara mayınlar yerleştirmiş, Kırgızistan sınırlarına dikenli teller çekmiş ve Soh ile Şahimerdan anklavlarına asker konuşlandırmıştır. Kırgız ve Tacik hükümetleri alınan bu önlemleri protesto etmişlerdir. Nitekim Kırgızistan, Özbekistan'ın dikenli teller aracılığıyla kendi topraklarını işgal ettiğini öne sürmüştür (Yegenov 2018: 37; Turdiboyev 2013).

2000 yılına gelindiğinde Özbekistan sınırlarını belirlemek ve kontrol altında tutmak için ileri karakollar inşa etmeye başlamıştır. Bu durum komşu devletlerin tepkisini çekmiş, artan

Sovyetler Birliği Sonrası Sınır Sorunları ve Çözüm Arayışları: Özbekistan Örneği

gerilim Özbekistan'ın aynı yıl içerisinde tüm komşularıyla⁴ sınır belirleme müzakerelerine başlamasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu bağlamda Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov, hiçbir komşu ülkede toprak iddiası bulunmadığını açıklamıştır. Fergana Vadisi'ndeki komşu ülkelerle (Kırgızistan ve Tacikistan) yürütülen müzakereler yıllarca devam ederken, diğerleriyle (Kazakistan ve Türkmenistan) yapılan görüşmeler kısa sürede sonuç vermiştir. Türkmenistan ile görüşmeler Ağustos 2000'de tamamlanmış, 21 Eylül 2000'de 1.650 kilometrelik sınırın tamamı belirlenmiş ve sınırların işaretlenmesi talimatı verilmiştir (International Crisis Group 2002: 7-16). Kazakistan tarafında ise çalışmaların ilk aşamasında 16 Kasım 2001'de 2.351 kilometrelik sınırın 2.159 kilometresi belirlenmiş, yalnızca Bagis ve Türkistan köyleri ile Arnasay Barajı konularında uzlaşılammıştır. İkinci aşamada 9 Eylül 2002'de yapılan anlaşmayla Türkistan köyü Özbekistan'a bırakılırken, Arnasay Barajı ve Bagis köyü Kazakistan'a devredilmiştir (Rahimov ve Urazaeva 2005: 18-19). Ancak anlaşmada paylaşılan bölgelerin sınırları belirsizliğini korumuş, üstelik Kazakistan ile kara bağlantısı olmayan Arnasay Barajı bölgesi bir anklav oluşturmuştur. 2003 yılının başında yapılan istişareler sonucunda; Bagis ve Türkistan köylerini güneyden çevreleyen arazilerin Özbekistan'a verilmesi karşılığında, Şardara Baraj Gölü'nün kıyı şeridinin Kazakistan'a bağlanmasıyla Arnasay Barajı ile toprak bütünlüğü sağlanarak anklav ortadan kaldırılmış ve böylece sınırlar belirlenmiştir (Asanov vd. 2017: 159-160). 5 Eylül 2003'te anlaşmaların yürürlüğe girmesinden sonra aynı yıl sınırların işaretlenmesi sürecine geçilmiştir (Ministerstvo inostrannykh del Respubliki Kazakhstan 2019).

Özbekistan ve komşularına ait birçok anklavın bulunduğu Fergana Vadisi'nde ise sınırların belirlenmesi uzun yıllar almıştır. Zira sınır müzakerelerinde tarafların Sovyet döneminde farklı yıllarda yapılan düzenlemeleri referans almaları uzlaşma önünde engel teşkil etmiştir. Söz gelimi 1927 yılına kadar Fergana Vadisi'nde henüz hiçbir anklav bulunmazken, sonraki yıllarda birçok anklav meydana gelmiştir. Bunun sonucunda Özbekistan'ın Kırgızistan'da Soh, Şahimerdan, Çonkara ve Yeni-Ayıl ortaya çıkmış, Özbekistan'da ise Kırgızistan'ın Barak ve Tacikistan'ın Sarvak anklavları oluşmuştur (Tablo 3 ve Harita 2).

Tablo: 3. Fergana Vadisi'ndeki Anklavlar

Anklav	Egemen Devlet	Bulunduğu Ülke	Etnik Çoğunluk
Soh	Özbekistan	Kırgızistan	Tacik
Şahimerdan	Özbekistan	Kırgızistan	Özbek
Çonkara	Özbekistan	Kırgızistan	Özbek
Yeni-Ayıl	Özbekistan	Kırgızistan	Özbek

⁴ Burada Afganistan hariç tutulmuştur. Zira daha önce belirtildiği üzere Özbek-Afgan sınırı Rus İmparatorluğu döneminde 20'inci yüzyılın sonlarında Ceyhun Nehri ile kesin bir şekilde belirlenmiştir.

Serkut KILINÇ- Selim KANAT

Barak	Kırgızistan	Özbekistan	Kırgız
Sarvak	Tacikistan	Özbekistan	Özbek
Voruh	Tacikistan	Kırgızistan	Tacik
Kayragaç	Tacikistan	Kırgızistan	Tacik

Kaynak: (Toshpulatov ve Kakhkhorova 2020: 35).

Harita: 2. Fergana Vadisi'ndeki Anklavlar

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Buradan anlaşılacağı üzere Özbekistan, aralarında sadece bir anklavın (Sarvak) bulunduğu Tacikistan ile Kırgızistan'a nazaran daha kolay ilerleme sağlamıştır. Nitekim Tacikistan ile Temmuz 2000'de başlayan sınır görüşmelerinin ilk aşaması 5 Ekim 2002'de tamamlanmış ve iki ülke arasındaki 1332 kilometrelik sınırın 1.106 kilometresi belirlenmiştir (Naumova 2009; CABAR 2021). Son aşamaya tartışmalı bölgelerdeki sınırların ve Ferhad Hidroelektrik Santrali'nin mülkiyetinin tespit edilmesi sorunları kalmış ancak buna ilişkin görüşmeler Kerimov döneminde sonuç vermemiştir.

Son olarak Kırgızistan ile sınır müzakerelerine bakıldığında; sorun oluşturan anklavlar, tartışmalı araziler ve mülkiyeti belirsiz taşınmazlar (barajlar ve radyo istasyonları gibi) görüşmelerin oldukça zor geçmesine ve sıkça kesilmesine neden olmuştur. İki ülke arasında Şubat 2000'de başlayan sınır görüşmeleri sonraki yıl belirli bir noktaya ulaşmış ve 1.378 kilometrelik sınırın 209 kilometresi belirlenmiştir. Şubat 2001'de ilk defa birkaç anklavın ait oldukları ülkelere bağlanmasına yönelik bir adım atılması gündeme gelmiştir. Özbekistan tarafından sunulan çözüm önerisine göre; Soh ve Barak anklavlarının kara koridorlarıyla ait olduğu ülkelere bağlanması, koridorların kapladıkları alanların farkı nispetinde bir arazi Soh anklavının güneyinden Kırgızistan'a tahsis edilmesi öngörülmüştür. Fakat gerek Kırgız

hükümetinin önerilen araziye tatmin edici görmemesi gerekse önerinin basına sızmasıyla Kırgız halkının tepki göstermesi bu konuda olası bir anlaşmayı engellemiştir (International Crisis Group 2002: 16).

İki ülke arasındaki sınır görüşmeleri 2003 yılında devam etmiş ve sınırın 654 kilometresi belirlenmiştir. 18 Haziran 2004'te Özbekistan, önceki yıllarda Fergana Vadisi'ndeki sınırlarına yerleştirilen mayınları temizlemeye hazır olduğunu belirtmiş, aynı yılın Temmuz ve Ağustos aylarında Özbek ve Kırgız temsilciler arasında yapılan istişarelerden sonra nihayet beş yıldır onlarca kişinin ölümüne yol açan mayınlar temizlenmeye başlanmıştır (Rahimov ve Urazaeva 2005: 19). 2006 yılına gelindiğinde sınır görüşmelerinin bir sonraki aşaması tamamlanmış ve belirlenen ortak sınır 993 kilometreye çıkarılmıştır. Bu noktadan sonra geriye üzerinde uzlaşılması daha zor olan tartışmalı bölgeler kalmıştır. Dolayısıyla Kerimov döneminin kalan yıllarında çalışmalar oldukça yavaşlamış, dahası yetersiz finansman nedeniyle üç yıl kesintiye uğramıştır. 2009 yılında çalışmalara devam edilmesi kararı alınmış olsa da 2010 yılının Nisan ve Haziran aylarında Kırgızistan'da gerçekleşen ayaklanmalar nedeniyle tekrardan ara verilmiştir (Toktogulov 2018: 96).

2011 yılında yeniden açılan sınır müzakerelerinde tespit çalışmalarında ilerleme kaydedilmiş fakat Özbekistan'ın anlaşmaya karşılık Soh anklavını kendi topraklarına bağlayacak bir koridor açılmasını talep etmesi üzerine sonuca ulaşılamamıştır (Kubaniçbek 2017). Ancak 2013 yılının başında meydana gelen olaylar bu durumu değiştirmiştir. Kırgızistan'ın 4 Ocak 2013'te Soh anklavının tartışmalı arazilerinde başlattığı inşaatlar bölge halkının tepkisini çekerek çatışmalara yol açmıştır. Olayların şiddetlenmesi Kırgızistan'ın Soh ve Şahimerdan anklavlarının sınırlarını kapatarak dışarıyla bağlantılarını kesmesine neden olmuştur. Özbekistan da Barak anklavını aynı şekilde ablukaya alarak karşılık vermiştir. Günlerce devam eden gerilim 1 Şubat 2013'te sona ermiş ve bu olay tartışmalı arazilerin ortadan kaldırılması adına sınır çalışmalarının sonuçlandırılması gerektiğini ortaya koymuştur (OCHA 2013: 1). Böylece aynı yıl daha önceki tespit çalışmaları konusunda anlaşma sağlanmış ve belirlenen sınır 1.007 kilometreye çıkmıştır (Turdiboyev 2013). Sonraki yıl 10-16 Şubat 2014 tarihleri arasında yapılan toplantıda 1.378 kilometrelik ortak sınırın belirlenen kısmı 1.058 kilometreye ulaşmıştır (Azizov 2014).

Kerimov döneminin sonuna gelindiğinde Özbekistan'ın sınır işaretleme işlemlerini sürdürdüğü Kazak ve Türkmen sınırları ile sınır belirleme çalışmaları tamamlayamadığı Kırgız ve Tacik sınırları bir sonraki döneme miras kalmıştır. Bununla birlikte dönemin son yıllarında Kazakistan hariç diğer komşuların tümüyle sınır belirleme ve işaretleme amacıyla yapılan

düzenli toplantılar kesintiye uğramıştır. Söz gelimi sınır sorunlarına ilişkin son toplantılar Türkmen heyetiyle 23-27 Eylül 2013'te, Kırgız heyetiyle 19-14 Temmuz 2014'te düzenlenmiştir (URL-2: Ministerstvo Inostrannih del Respubliki Uzbekistan 2014). Dolayısıyla 2014-2016 yılları arasında söz konusu komşularla yürütülen sınır müzakerelerinde herhangi bir gelişme yaşanmamıştır.

Şevket Mirziyoyev Dönemi (2016-Günümüz)

Kerimov'un 2 Eylül 2016'da hayatını kaybetmesinden sonra 8 Eylül'de Başbakan Şevket Mirziyoyev, geçici olarak Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Prezident Respubliki Uzbekistan 2016a). Aynı gün meclis toplantısında Mirziyoyev Orta Asya'yı Özbekistan dış politikasının temel önceliği olarak vurgulamış ve Özbekistan'ın buradaki komşuları ile açık, dostane ve pragmatik bir politika izleme kararlılığında olduğunu ifade etmiştir (Prezident Respubliki Uzbekistan 2016b). Bu açıklamayla beraber Orta Asya ülkeleriyle sınır sorunlarının çözümünde yeni bir döneme girilmiştir. Bu kapsamda Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan ile kesilen sınır müzakereleri yeniden başlamış, Kazakistan ile hâlihazırda devam etmekte olan görüşmeler de yoğunlaşmıştır.

Mirziyoyev'in göreve geldiği Eylül ayında Kırgızistan ile sınır anlaşmazlıkları meydana gelmiş, akabinde Özbekistan'da iki ülkenin başbakanları tarafından yapılan toplantıda sınır müzakerelerinin yeniden başlamasına karar verilmiştir (Toktogulov 2018: 100). Söz konusu toplantıdan sonra 14-20 Eylül'deki sınır görüşmelerinde Özbek-Kırgız sınırının 23 kesiminde ortak saha araştırması yapılmıştır (Ministerstvo Inostrannih del Respubliki Uzbekistan 2016a). 5-14 Ekim'deki görüşmelerde bu sayı 55'e çıkarılmış ve 22-31 Ekim'deki görüşmelerde bunların 49'unda mutabakata varılmıştır (Ministerstvo Inostrannih del Respubliki Uzbekistan 2016b; 2016c). Son olarak 8-13 Kasım'daki görüşmelerde 14 bölgede ortak saha araştırması yapılmış ve bunların 7'sinde uzlaşma sağlanmıştır (Ministerstvo Inostrannih del Respubliki Uzbekistan 2016d). Böylece iki ayda düzenlenen dört toplantıda 63 sınır bölgesi incelenmiş ve bunların 56'sında ortak sınır belirlenebilmiştir. Diğer yandan Tacikistan büyükelçisinin Özbekistan Dışişleri Bakanlığı'nda katıldığı toplantıda taraflar sınır müzakerelerinin yoğunlaştırılmasına karar vermişlerdir (URL-3). Ardından 15-18 Kasım'da uzun aradan sonra Tacikistan ile yeni dönemin ilk sınır görüşmesi gerçekleşmiş ve iki ülke arasındaki sınır geçiş rejiminin hafifletilmesine karar verilmiştir (Ministerstvo Inostrannih del Respubliki Uzbekistan 2016e).

2017 yılına gelindiğinde 6-7 Mart'ta Mirziyoyev'in ikili ilişkileri güçlendirmek amacıyla gerçekleştirdiği Türkmenistan ziyaretinden sonra 27-30 Mart'taki görüşmeler

vasıtasıyla yarıda kalan sınır müzakerelerine devam edilmiştir (Ministerstvo Inostrannih del Respubliki Uzbekistan 2017a; 2017b). 10 Kasım 2017’de Semerkant’taki dışışleri bakanları toplantısında Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan arasında ortak sınırların kesişme noktalarına ilişkin bir anlaşma imzalanmıştır. Böylece üç ülke arasında daha önce belirlenen sınırlar teyit edilmiştir (Akhmet Yassawi University Eurasian Research Institute). Kırgızistan tarafında Mart-Ağustos ayları arasında her ay düzenli görüşmeler gerçekleşmiş, 21-31 Ağustos’ta Bişkek ve Taşkent’te gerçekleşen görüşmelerde tespit edilen ortak sınır 1.170 kilometreye çıkarılmış ve 5 Eylül’de imzalanan anlaşmayla da tescillenmiştir (Ministerstvo Inostrannih del Respubliki Uzbekistan 2017c; 2017d; 2017e; 2017f; 2017g; 2017h; 2017i; 2017j). Daha sonra 6 Ekim’de tartışmalı bölgelerden biri olan Kasansay Barajı’nın statüsünü belirleyen bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmaya göre barajın mülkiyeti, güvenliği, işletilmesi ve bakımı Kırgızistan’a bırakılmış, Özbekistan ise işletme ve bakım maliyetlerini üstlenmiştir (Food and Agriculture Organization of United Nations 2017).

2018 yılında sınır sorunlarının çözümünde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Öncelikle Özbekistan ve Tacikistan başbakanlarının Duşanbe’de buluşmasıyla sınır müzakereleri yoğunlaşmıştır. Öyle ki 10 Ocak’ta yapılan görüşmede 1.332 kilometrelik ortak sınır tamamıyla tespit edilmiş ve Ferhad Barajı’nın mülkiyeti belirlenmiştir. Buna göre barajın bulunduğu bölge Tacikistan’ın, barajın kendisi ise Özbekistan’ın mülkiyetine bırakılmıştır. Ayrıca barajın güvenliğinden Tacikistan, bakımından Özbekistan sorumlu olmuştur. Bu uzlaşma 9 Mart’ta imzalanan anlaşma ile resmîyet kazanmış ve sınırların işaretlenmesi sürecine geçilmiştir (CABAR 2021). Böylece sınırların tamamen belirlenemediği tek komşu Kırgızistan kalmıştır. Bununla birlikte Kırgızistan ile yılın her ayında düzenlenen sınır görüşmeleri sonucunda 1 Ağustos’ta bir araya gelen Özbekistan ve Kırgızistan başbakanları Barak anklavının Özbekistan’a devredilmesi ve karşılığında Özbekistan’dan Kırgızistan’ın Aktaş köyünün kuzeyinde aynı büyüklükte bir arazi (Harita 3) verilmesi konusunda anlaşmışlardır (Yalçınkaya ve Abidzhanov 2020: 2662).

Harita: 3. Barak Yerine Kırgızistan'a Verilmesi Düşünülen Arazi

Kaynak: (Krivosheev ve Karabekov 2018).

2019-2021 yılları arasında komşularla sınır görüşmeleri genel olarak seyrekleşse de çalışmalara devam edilmiştir. Kazakistan ile Kerimov döneminde 2004'te başlayan sınır işaretleme süreci nihayet 2021 yılında tamamlanabilmiştir. 2022'de Kazak-Özbek sınırının tamamının işaretlenmesine ilişkin anlaşma hazırlanmış ve 22 Aralık'ta 2022 Taşkent'te iki ülke cumhurbaşkanları tarafından imzalanmıştır. Nehir yatağının değişmesi nedeniyle ortak sınırı 2.356 kilometre olarak kesinleştiren anlaşma, gerekli yasal süreçlerin işletilmesinin ardından 4 Temmuz 2023'te yürürlüğe girmiştir. Bu sayede Özbekistan ile Kazakistan arasındaki sınır sorunları tümüyle çözülmüştür. İki ülkenin 19 yıl süren çözüm sürecinde; 100 toplantı, 34 saha çalışması gerçekleştirilmiş ve sınır hattına yerleştirilen 1.301 işaretle sınırlar kesinleşmiştir (URL-4; URL-5).

2022 yılındaki bir diğer gelişme de Kırgızistan ile yürütülen sınır müzakerelerinde yaşanmıştır. Nitekim 2018'den beri devam eden görüşmeler sonucunda 26 Eylül 2022'de Özbek ve Kırgız hükümeti yetkilileri, 1.378 kilometrelik ortak sınırın tamamını üzerinde uzlaşma sağlamışlardır (URL-6). Daha sonra 3 Kasım'da imzalanan anlaşmalarda bu uzlaşma resmiyete kavuşmakla beraber ve tartışmalı Andican Barajı'nın statüsü de belirlenmiştir. Anlaşmaya göre barajın yönetimi taraflarca kurulacak ortak komisyona devredilmiş; barajın mülkiyeti, güvenliği, bakım ve suyun tahliyesi ise Özbekistan'a bırakılmıştır. Buna karşın Özbek tarafı mücbir sebepler dışında barajın su seviyesini 900 metreden daha yüksek tutmamayı ve baraj etrafına Kırgızların suya erişimini engelleyecek yapılar kurmamayı taahhüt etmiştir (Food and Agriculture Organization of United Nations 2022). Ayrıca Özbekistan, Andican Barajı ile kazandığı 4.976,5 hektarlık alana karşılık Kırgızistan'a 1.019 hektarlık mera alanı vermeyi ve inşa edilmemiş Andican Kanalı'na tazminat olarak Gavasay bölgesinden

12.849 hektar devretmeyi kabul etmiştir (Ministerstvo Inostrannih del Respubliki Uzbekistan 2022). Sonraki yıl 22-28 Mayıs'ta yapılan sınır görüşmelerinde sınırların işaretlenmesine ilişkin yasal belgeler onaylanmıştır (Ministerstvo Inostrannih del Respubliki Uzbekistan 2023). Böylece Özbekistan tüm komşularıyla sınırlarını belirlemiştir; Türkmenistan ve Tacikistan'dan sonra Kırgızistan ile de sınırların kesinleştirilmesi sürecine girilmiştir. Öte yandan Afganistan ve Kazakistan ile sınırlar hâlihazırda kesinleştirilmiştir.

Günümüzde Özbekistan'ın Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan ile sınırların işaretlenmesine ilişkin müzakereleri devam etmektedir. Kazakistan ile tamamlanan sınır işaretleme sürecinde görüldüğü gibi, masa başında belirlenen sınırların sahada işaretleme daha zorlu ve yavaş gerçekleşmektedir. Türkmenistan ile yıllardır devam eden sınır görüşmelerinde bu konuda belirli bir aşamaya gelinmiş olsa da anklavların ve daha fazla tartışmalı bölgenin bulunduğu Tacikistan ve Kırgızistan sınırlarında süreç henüz yolun başındadır. Anklavlar açısından bakıldığında; Özbekistan'ı ilgilendiren altı anklavdan yalnızca Kırgızistan'a ait Barak anklavını ortadan kaldıracak bir çözüm üzerinde anlaşmaya varılabilmektedir. Tacikistan'a ait Sarvak anklavı da halkın çoğunluğunun Özbek olması nedeniyle ciddi bir sorun teşkil etmezken, Kırgızistan'daki dört Özbek anklavına yönelik herhangi bir çözüm getirilmemiştir. Dolayısıyla Kırgız-Özbek sınırlarının işaretleme tamamlanmış durumda söz konusu anklavların varlığı tescillenmiş olacaktır.

EXTENDED ABSTRACT

In the 19th century, the Russian Empire, who completely controlled Central Asia, started to organize the region under the administration of the "Turkestan General Governorate" they established in 1867. Accordingly, the people of the region began to be classified into ethnic groups and thus Central Asia entered a top-down process of nationalization. In fact, many minority groups were included in the census to simplify the complex social structure of the region and were given artificial ethnic identities based on the languages they spoke.

After the collapse of the Russian Empire, national uprisings occurred in many regions, and in Central Asia, these uprisings were led by the Korbashi Movement. As a result of the failure to control the Korbashi Movement, the idea of establishing new autonomous structures on an ethnic basis was accepted in order to prevent a possible Turkestan unity. The borders of the newly formed republics with each other were determined by the "Central Asia Liquidation Committee" on March 17, 1925 according to some principles. These principles were based on the settlement distribution of the dominant nations (Kazakh, Uzbek, Turkmen, Kyrgyz, Tajik

and Karakalpak), the actual use of land, economic benefits and the avoidance of excessively curved borders.

The above-mentioned principles in determining national borders could not be fully applied to the complex social structure of Central Asia. In fact, the borders drawn have been insufficient to bring the countries of the region to a homogeneous ethnic structure. In particular, a significant part of the Uzbek, Kyrgyz and Tajik peoples sharing the Fergana Valley were left in the territory of neighboring countries after the new borders were drawn. The new borders led to border disputes in many regions. In the following years, it was envisaged that the private farms that became the property of the state through kolkhozization would be collectively leased to the administration of the republic that would use them for many years. However, in many regions the leased collective farm lands remained in the hands of the leasing parties after the collapse of the USSR, which led to the emergence of new enclaves and border disputes.

The border changes during the USSR period did not hinder the daily life and activities of the Uzbek people, as they functioned as an "internal border" for that period. However, in the post-USSR period, as these internal borders turned into international borders, serious conflicts arose between Uzbekistan and its neighbors. With the dissolution of the USSR, the Central Asian republics that emerged from Soviet rule became independent states and neighbors to each other. Uzbekistan, which is located in the center of the region in the new era, has faced many problems such as determining state borders, regulating the border crossing regime, ownership of leased or rented properties (land, buildings, communication stations and energy facilities), and dams and irrigation systems in common use.

In early 1999, the explosions in Tashkent carried out by the Islamic Movement of Uzbekistan against the Karimov regime prompted Uzbekistan to increase border security. In this context, in order to prevent the activities of terrorist organizations, Uzbekistan withdrew from the 1992 Bishkek Agreement on visa exemption for citizens of CIS countries, planted mines on the borders in the Fergana Valley, erected barbed wire on the borders with Kyrgyzstan and deployed troops in the enclaves of Soh and Shakhimerdan. The Kyrgyz and Tajik governments protested against Uzbekistan's measures. By 2000, Uzbekistan turned to building outposts to define and control its borders. This provoked a reaction from neighboring states and Uzbekistan started border demarcation negotiations with all its neighbors in the same year. Negotiations with the neighboring countries in the Fergana Valley (Kyrgyzstan and Tajikistan) continued for years, while negotiations with the others (Kazakhstan and Turkmenistan) yielded quick results.

Negotiations with Turkmenistan were completed in August 2000, and on September 21, 2000, the entire 1,650 kilometer border was determined and the borders were ordered to be marked. On the Kazakhstan side, 2,159 kilometers of the 2,351 kilometer border were demarcated on November 16, 2001 in the first phase of the work, the remaining parts of the border were demarcated in the second phase with the agreement signed on September 9, 2002, and the process of marking the borders began after the agreements entered into force on September 5, 2003. In the Fergana Valley, where there are many enclaves belonging to Uzbekistan and its neighbors, the demarcation of borders took many years. The fact that the parties in the border negotiations refer to the regulations made in different years during the Soviet era has been an obstacle to reconciliation. For instance, while there were no enclaves in the Fergana Valley until 1927, many enclaves emerged in the following years.

The first phase of border negotiations with Tajikistan, which began in July 2000, was completed on October 5, 2002, and 1,106 kilometers of the 1,132 kilometer border between the two countries were determined. The final stage was left with the issues of determining the borders in disputed areas and the ownership of the Farhad Hydroelectric Power Plant, but the negotiations on this issue did not yield results during the Karimov era. As far as border negotiations with Kyrgyzstan are concerned, the problematic enclaves, disputed lands and immovable properties of uncertain ownership (such as dams and radio stations) caused the negotiations to be very difficult and frequently interrupted. Border negotiations between the two countries, which started in February 2000, reached a certain point the following year and 209 kilometers of the 1,378 kilometer border were demarcated. Border negotiations between the two countries continued in 2003 and 654 kilometers of the border were determined. By 2006, the next phase of border negotiations was completed and the common border was increased to 993 kilometers. After this point, disputed territories remained, which were more difficult to agree on. In 2013, the agreed border increased to 1,007 kilometers. The following year, at a meeting held between 10-16 February 2014, the 1,378 kilometer common border reached 1,058 kilometers.

By the end of the Karimov era, Uzbekistan inherited the Kazakh and Turkmen borders, where border marking was in progress, and the Kyrgyz and Tajik borders, where border demarcation work was not completed. The Mirziyoyev era marked a new era in the resolution of border problems with Central Asian countries. The interrupted border negotiations with Kyrgyzstan, Tajikistan and Turkmenistan have resumed, while the ongoing negotiations with Kazakhstan have intensified. At the meeting with Tajikistan on January 10, 2018, the 1,332

kilometer common border was fully demarcated and the ownership of the Farhad Dam was determined. This compromise was formalized with the agreement signed on March 9, 2018 and the process of marking the borders began. On the other hand, as a result of ongoing negotiations since 2018, on September 26, 2022, Uzbek and Kyrgyz government officials agreed on the entire 1,378 kilometer common border. Later, agreements signed on November 3 formalized this compromise and determined the status of the disputed Andijan Dam. In the border talks held on May 22-28 the following year, legal documents on the marking of the borders were approved. Thus, Uzbekistan has defined its borders with all its neighbors, and after Turkmenistan and Tajikistan, the process of finalizing the borders with Kyrgyzstan has begun. On the other hand, borders with Afghanistan and Kazakhstan have already been finalized.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Özbekistan'ın bağımsızlık sonrasında karşılaştığı sınır sorunları SSCB dönemindeki hatalı sınır düzenlemelerinden kaynaklanmıştır. Sovyetler Orta Asya'daki sınır düzenlemelerinde bölgenin hassas dengesini göz ardı ederek günümüzdeki sınır anlaşmazlıklarının doğmasına yol açmışlardır. Ayrıca tarım politikalarının bir parçası olarak Özbekistan ve komşuları arasında yapılan birçok toprak ve tesis kiralama anlaşması sınır sorunlarını derinleştirmiştir. SSCB'nin dağılmasından sonra Özbekistan, sınırların belirsizliğinden ortaya çıkan güvenlik zafiyetinden istifade eden terör örgütlerinin saldırılarına maruz kalmıştır. Bu durum Özbekistan'ın komşularıyla sınırlarını netleştirmesini gerektirmiştir. Böylece Özbekistan komşu devletler ile uzun yıllar süren sınır müzakerelerine başlamıştır. Kerimov döneminde nispeten uzlaşılması daha kolay olan sınırlar kısa vadede çözümlenirken, tartışmalı sınırların çözüme kavuşturulması Mirziyoyev dönemine miras kalmıştır. Mirziyoyev döneminde Özbekistan tüm komşularıyla sınırlarını belirleyebilmiştir. Kazakistan ve Afganistan ile sınırlar tamamen kesinleşmişken; Türkmenistan, Tacikistan ve Kırgızistan ile sınırların işaretlenmesi süreci halen devam etmektedir. Bu gelişmelere rağmen Özbekistan'ın komşu devletlerdeki anklavları varlıklarını halen sürdürmektedirler. Özbekistan'ı anklavlarına bağlamaya yönelik girişimlerden bir sonuç alınmamıştır. Bu veriler doğrultusunda "SSCB döneminde yapılan sınır düzenlemeleri, günümüzde Özbekistan ile komşuları arasında sınır sorunlarının meydana gelmesine yol açmıştır." ve "Özbekistan ile komşuları arasındaki sınır sorunları Şevket Mirziyoyev döneminde hukuken çözülmüş olmasına rağmen fiilen bazı sınır bölgelerine ve anklavlara ilişkin sorunlar halen devam etmektedir." hipotezleri sınanmış ve doğrulanmıştır.

Özbekistan'ın Tacikistan ve Kırgızistan ile sınırlarını kesinleşmesi bölgedeki anklavların durumunu tescilleyecek ve Sovyet düzenlemelerinden miras kalan bu sorunu kalıcı

hale getirecektir. Özbekistan'ın sınır sorunlarının sağlıklı bir şekilde çözülmesi için bölgedeki anklavlar ortadan kaldırılmalıdır. Bunu gerçekleştirmenin ilk yolu Özbekistan toprakları ile söz konusu anklavları kara koridorlarıyla bağlamaktır. Ancak Kırgızistan topraklarında kara koridorları kurulmasına karşı çıkmaktadır. Zira Özbek anklavlarını kuzeyden Özbekistan'a bağlamak için devredilecek araziler, Kırgızistan'ın güneybatı bölgesi ile ülkenin geri kalanı arasındaki ulaşım ağını koparacaktır. İkinci yol söz konusu anklavların Özbek-Kırgız sınırına bitişik eşit büyüklükte araziler ile takas edilmeleridir. Özbekistan'ın dört anklavı değerlendirildiğinde; Çonkara ve Yeni-Ayıl anklavları küçük ölçekli ve az nüfuslu olmalarıyla böyle bir takasa yatkın görünürlerken hem ölçek hem de nüfus olarak birer ilçe büyüklüğünde olan Soh ve Şahimerdan anklavlarında bunu sağlamak oldukça zor görünmektedir. Son olarak üçüncü ve en radikal çözüm ise bölgedeki anklavları meydana getiren sürecin tersten işletilmesidir. Yani SSCB'nin tarafından beş ayrı ülkeye bölünen Orta Asya halkının Avrupa Birliği benzeri bir bütünleşme hareketiyle bir araya getirilmeleridir. Nitekim Fergana Vadisi anklavları, birlikte yaşayan karmaşık yapıdaki toplumların yapay devletlere bölünmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla hâlihazırda birbirine bağımlı olacak şekilde kurulan ve şekillendirilen bölge devletlerinin üst bir yapıda bütünleşmeleri, sınırları SSCB dönemindeki gibi yeniden şeffaf hale getirip söz konusu anklavların yol açtığı siyasî ve toplumsal sorunları ortadan kaldırabilir.

Henüz çözümlenmemiş anklav sorunlarına rağmen sınırların belirlenmesi sürecinde bilhassa Mirziyoyev döneminde başarıyla tamamlanan müzakereler bundan sonraki süreç adına umut vericidir. Orta Asya ülkeleri her geçen gün ortak geçmişe sahip olduklarının ve ortak bir kadere sahip olabileceklerinin farkına varmaktadırlar. Bu farkındalık gelecekte bir yukarıda değinildiği gibi bir bütünleşme meydana getirmese de sınır sorunların çözümünde Özbekistan ve komşuları arasında daha uzlaşmacı bir tutum içinde hareket edilmesini sağlayabilir. Bu durumda yukarıda ortaya atılan üç öneri içerisinde en makul olan çözüm Barak anklavı örneğinde olduğu gibi Fergana Vadisi anklavlarının sınıra bitişik bölgelerde eşit büyüklükte araziler ile takas edilmeleri olacaktır. Böyle bir çözümün sağlanmasında bölgedeki devletlerin karşılıklı olarak bazı küçük tavizler vermeleri önemli bir rol oynayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akhmet Yassawi University Eurasian Research Institute. Current State of Border Issues in Central Asia. <https://www.eurasian-research.org/publication/current-state-of-border-issues-in-central-asia> (Erişim: 17.05.2024).
- Alamanov, S. K. (2018). Anklaviy v Tsentralnoy Azii: İstoriya Voprosa i Sovremeniyye Problemy, *Postsovetskiye İssledovaniya*, (5), 451-459.
- Asanov, S., Aujan, M. ve Chukubayev, Y. (2017). Relationships Between Kazakhstan and Uzbekistan in the Context of Regional Safety, *International Journal of Sciences and Research*, 73(8), 157-165.
- Assanov, S. (2014). The History of the State Border of Kazakhstan and Uzbekistan, *Journal of Oriental Studies*, 69(3), 9-14.
- Azizov, D. (2014, 18 Şubat). Uzbekistan, Kyrgyzstan Intensify Work on Delimitation and Demarcation of State Border. <https://en.trend.az/casia/uzbekistan/2243118.html> (Erişim: 17.05.2024).
- Baizakova, Z. (2017). Border Issues in Central Asia: Current Conflicts, Controversies and Compromises, *UNISCI Journal*, (45), 221-234. Doi: 10.5209/RUNI.57292
- Can, R. R. (2024). Wakhan Koridoru'nda (Afganistan) Pamir Kırgızlarının Yaşam Biçimi, Mevcut Durumu ve Sorunları, *Bilig*, (108), 83-111.
- Central Asian Bureau for Analytical Reporting (CABAR). (2021, 21 Haziran). Kak Proiskhodyat Peregovory po Granitse Mezhdru Tadzhiestanom i Uzbekistanom?. <https://cabar.asia/ru/kak-proiskhodyat-peregovory-po-granitse-mezhdru-tadzhiestanom-i-uzbekistanom?pdf=46030> (Erişim: 17.05.2024).
- Damiani, I. (2015). Kyrgyzstan-Tajikistan-Uzbekistan: Ferghana Valley, E. Brunet-Jailly (Ed.), *Border Disputes: A Global Encyclopedia* içinde (322-334), ABC-CLIO.
- Daniyarova, A. (2018). Uluslararası Hukuk Açısından Kırgızistan-Özbekistan Sınır Sorunları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demirci, L. (2012). Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Kesişimindeki Sorunlu Vadi: Fergana, *Savunma Bilimleri Dergisi*, 11(2), 33-69.
- Demoscope Weekly. Perepisi Naseleniya Rossiyskoy İmperii, SSSR, 15 Novih Nezavisimih Gosudarstv. <https://www.demoscope.ru/weekly/ssp/census.php?cy> (Erişim: 17.05.2024).
- Doğan, Ş. (2017). Rus Kanunnameleri Işığında Türkistan Eyaleti (Oblastı) Geçici Nizamnamesi ve Türkistan Genel Valiliği'nin Teşekkülü (1865-1867), *Türk Dünyası Araştırmaları*, 117(231), 43-58.
- Eisener, R. (2002). Sovyet Orta Asyası'nın Bölgesel Paylaşımı, H. C. Güzel (Ed.), *Türkler* içinde (1496-1514), Cilt 18, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Elektronnaya Biblioteka İstoriçeskikh Dokumentov. (1918, 30 Nisan). Polojenije o Turkestanskoy Sovyetskoy Sotsialistiçeskoy Respublike, Utverjdennoye v Krayevım Syezdom Sovyetov Turkestanskogo Kraya. <https://docs.historyrussia.org/ru/nodes/343061?query=%22%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%BD+%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%BD%22~15#mode/inspect/p> (Erişim: 17.05.2024).

- European Commission for Democracy through Law. (2014, 8 Eylül). Agreements Establishing the Commonwealth of Independent States. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL\(1994\)054-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL(1994)054-e) (Erişim: 17.05.2024).
- Food and Agriculture Organization of United Nations (1996a). Agreement between Uzbekistan and Turkmenistan on Water Management. <https://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-FAOC067058> (Erişim: 17.05.2024).
- Food and Agriculture Organization of United Nations (1996b). Agreement on Eternal Friendship between Uzbekistan and Kyrgyzstan. <https://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-FAOC067009> (Erişim: 17.05.2024).
- Food and Agriculture Organization of United Nations (1997). Agreement on Eternal Friendship between Uzbekistan, Kazakhstan and Kyrgyzstan. <https://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-FAOC067006> (Erişim: 17.05.2024).
- Food and Agriculture Organization of United Nations (2017). Agreement between the Government of the Republic of Uzbekistan and the Government of the Kyrgyz Republic on the Interstate Use of the Orto-Tokoi (Kasansay) Reservoir in the Ala-Buka District of the Jalal-Abad Region of the Kyrgyz Republic. <https://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-FAOC215061> (Erişim: 17.05.2024).
- Food and Agriculture Organization of United Nations (2022). Agreement between the Government of the Republic of Uzbekistan and the Cabinet of Ministers of the Kyrgyz Republic on Joint Management of Water Resources of the Andijan (Kempirabad) Reservoir. <https://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-FAOC215056> (Erişim: 17.05.2024).
- Food and Agriculture Organization of United Nations. (1992). Agreement between the Republic of Kazakhstan, the Republic of Kyrgyzstan, the Republic of Uzbekistan, the Republic of Tajikistan and Turkmenistan on Cooperation in the Field of Joint Water Resources Management and Conservation of Interstate Sources. <https://www.fao.org/faolex/results/details/en/c/LEX-FAOC054529> (Erişim: 17.05.2024).
- Gleason, G. (2002). Orta Asya'da 1924 Sınır Düzenlemeleri: Modern Sınır İlişkilerinin Tarihi Boyutları, H. C. Güzel (Ed.), *Türkler* içinde (1481-1495), Cilt 18, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Gulomov, S. (2023). Politics of Partition: Understanding Border Issues in Central Asia, *International Scientific Journal*, 2(10), 5-16.
- International Crisis Group. (2002). Central Asia: Border Disputes and Conflict Potential, ICG Asia Report, (33).
- Joldoshev, A. (2019). Kimlik ve Sınır: Orta Asya'da Sınır Sorunları, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 19(2), 303-326.
- Kara, F. (2013). Kırgız Sovyet Devletinin Oluşması, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(2), 1749-1767.

- Karadağ, H. (2022). Türkistan'da Bir Sancı Odağı: Fergana Vadisi, *Vankulu Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (10), 8-18.
- Karimov, H. (2021). Rusya ve İngiltere Arasındaki Büyük Oyun'un Doruk Noktası: Kuşku Savaşı, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3(6), 385-400.
- Kıllıoğlu, M. E. (2022). Orta Tugay Adası Üzerinde Sovyet-Afgan Sınır Anlaşmazlığı, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 4(7), 261-282. Doi: 10.53718/gttad.947548
- Krivosheev, K., Kabai, K. (2018, 15 Ağustos). Kırgızıya i Uzbekistan Mogut Pomenyatsya Territoriyami. <https://www.kommersant.ru/doc/3714329> (Erişim: 17.05.2024).
- Kubaniçbek, Z. (2017, 7 Eylül). Çek Aranı Taktoo: Orçunduu İşter Aldıda. https://www.azattyk.org/a/kyrgyzstan_uzbekistan_borders/28722259.html (Erişim: 17.05.2024).
- Kulmatov, A. (2021, 8 Kasım). Murgab Talaşı: Tarihiy Argumentter Jana Paritet Mamile Kerek. <https://www.bbc.com/kyrgyz/articles/cn00gpml772o> (Erişim: 17.05.2024).
- Külünk, F. (2023). İngilizlerin Afganistan'daki Nüfuz Mücadelesine Bir Örnek: Durand Hattı, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 606-632.
- Ministerstvo Inostrannih del Respubliki Uzbekistan. (2014, 22 Temmuz). Vstreça Raboçih Grupp Pravitelstvennih Delegatsiy Uzbekistana i Kırgızstana. <https://mfa.uz/8787> (Erişim: 17.05.2024).
- Ministerstvo Inostrannih del Respubliki Uzbekistan. (2016a, 20 Eylül). Vstreça Raboçih Grupp. <https://mfa.uz/12666> (Erişim: 17.05.2024).
- Ministerstvo Inostrannih del Respubliki Uzbekistan. (2016b, 14 Ekim). O Polevih Obsledovaniyah na Otdelnih Uçastkah Uzbekske-Kırgızskoy Gosudarstvennoy Granitsı. <https://mfa.uz/12355> (Erişim: 17.05.2024).
- Ministerstvo Inostrannih del Respubliki Uzbekistan. (2016c, 1 Kasım). Ob Oçerednoy Vstreçe Raboçih Grupp Pravitelstvennih Delegatsiy Uzbekistana i Kırgızstana. <https://mfa.uz/12144> (Erişim: 17.05.2024).
- Ministerstvo Inostrannih del Respubliki Uzbekistan. (2016d, 13 Kasım). Zaverşilis Oçeredniye Vstreçi Raboçih Grupp Pravitelstvennih Delegatsiy Uzbekistana i Kırgızstana. <https://mfa.uz/11967> (Erişim: 17.05.2024).
- Ministerstvo Inostrannih del Respubliki Uzbekistan. (2016e, 20 Kasım). O Vstreçe Raboçih Grupp Pravitelstvennih Delegatsiy Uzbekistana i Tadjikistana po Voprosam Granitsı. <https://mfa.uz/11860> (Erişim: 17.05.2024).
- Ministerstvo Inostrannih del Respubliki Uzbekistan. (2017a, 8 Mart). Uzbekistan-Turkmenistan: Dobrososedskiye i Bratskiye Otnoşeniya Ukrepilyayutsya. <https://mfa.uz/17264> (Erişim: 17.05.2024).
- Ministerstvo Inostrannih del Respubliki Uzbekistan. (2017b, 31 Mart). O Vstreçe Raboçih Grupp Sovmestnoy Mejpravitelstvennoy Komissii po Voprosam Delimitatsii i Demarkatsii Uzbekske-Turkmenskoy Gosgranitsı. <https://mfa.uz/17045> (Erişim: 17.05.2024).
- Ministerstvo Inostrannih del Respubliki Uzbekistan. (2017c, 20 Mart). Vstreça Raboçih Grupp Pravitelstvennih Delegatsiy Uzbekistana i Kırgızstana. <https://mfa.uz/17160> (Erişim: 17.05.2024).

- Ministerstvo Inostrannıh del Respubliki Uzbekistan. (2017d, 21 Nisan). O Vstreçe Raboçıh Grupp Pravitelstvennlıh Delegatsiy Uzbekistana i Kyrgyzstana. <https://mfa.uz/16863> (Erişim: 17.05.2024).
- Ministerstvo Inostrannıh del Respubliki Uzbekistan. (2017e, 30 Mayıs). O Vstreçe Raboçıh Grupp Pravitelstvennlıh Delegatsiy Uzbekistana i Kyrgyzstana. <https://mfa.uz/16488> (Erişim: 17.05.2024).
- Ministerstvo Inostrannıh del Respubliki Uzbekistan. (2017f, 25 Haziran). Vstreça Raboçıh Grupp v g.Andijane. <https://mfa.uz/16194> (Erişim: 17.05.2024).
- Ministerstvo Inostrannıh del Respubliki Uzbekistan. (2017g, 30 Temmuz). Uzbeksko-Kırgızskiye Peregovori po Voprosam Delimitatsii Gosgranitsı. <https://mfa.uz/15860> (Erişim: 17.05.2024).
- Ministerstvo Inostrannıh del Respubliki Uzbekistan. (2017h, 13 Ağustos). Vstreça Raboçıh grupp v g.Namangane. <https://mfa.uz/15709> (Erişim: 17.05.2024).
- Ministerstvo Inostrannıh del Respubliki Uzbekistan. (2017i, 31 Ağustos). Uzbeksko-Kırgızskiye Konsultatsii. <https://mfa.uz/15517> (Erişim: 17.05.2024).
- Ministerstvo Inostrannıh del Respubliki Uzbekistan. (2017j, 5 Ekim). İnformatsionnoye Soobşeniye o 12-m Plenarnom Zasedanii Senata Oliy Majlisa Uzbekistana. <https://mfa.uz/15140> (Erişim: 17.05.2024).
- Ministerstvo Inostrannıh del Respubliki Uzbekistan. (2022, 30 Kasım). Prezident Uzbekistana Podpisal Zakonu po Granitse s Kırgızstanom i Andijanskomu Vodohranilişu. <https://mfa.uz/32838> (Erişim: 17.05.2024).
- Ministerstvo Inostrannıh del Respubliki Uzbekistan. (2023, 29 Mayıs). O Peregovorah po Demarkatsii Uzbeksko-Kırgızskoy Gosudarstvennoy Granitsı. <https://mfa.uz/34021> (Erişim: 17.05.2024).
- Ministerstvo İnostrannykh del Respubliki Kazahstan. (2019, 16 Ekim). Delimitatsiya i Demarkatsiya Gosudarstvennoy Granitsı. <https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa/press/article/details/594?lang=ru> (Erişim: 17.05.2024).
- Naumova, V. (2009, 18 Şubat). Uzbekistan Main Trading Partner of Tajikistan in The Region, Says Tajik Vice-Premier. <https://old.asiaplustj.info/en/news/tajikistan/20090218/uzbekistan-main-trading-partner-tajikistan-region-says-tajik-vice-premier> (Erişim: 17.05.2024).
- Office for the Coordination of Humanitarian Affairs (OCHA). (2013). Humanitarian Bulletin South Caucasus and Central Asia, (2), 1-4.
- Prezident Respubliki Uzbekistan. (2016a, 8 Eylül). Informatsionnoye Soobşeniye o Sovmestnom Zasedanii Zakonodatelnoy Palatı i Senata Oliy Majlisa Respubliki Uzbekistan. <https://president.uz/ru/lists/view/50> (Erişim: 17.05.2024).
- Prezident Respubliki Uzbekistan. (2016b, 8 Eylül). Vıstupleniye Premyer-Ministra Respubliki Uzbekistan Şavkata Miromonoviça Mirziyoyeva na Sovmestnom Zasedanii Zakonodatelnoy Palatı i Senata Oliy Majlisa. <https://president.uz/ru/lists/view/5> (Erişim: 17.05.2024).
- Rahimov, M., Urazaeva, G. (2005). Central Asian Nations & Border Issues, *Conflict Studies Research Centre*, 5(10), 1-23.

- Sakman, T., Demir, T. (2017). Anklav-Ekslav Ülke Toprakları Güvenlik İlişkisi, T. Sakman (Der.), *Devlet Doğasının Değişimi: Güvenliğin Sınırları* içinde (101-138), İstanbul: TASAM Yayınları.
- Saktaganova, Z. G. (2012). D. A. Kunayev i Problema İzmeneniya Granits Kazahstana, *Bulletin of the Karaganda University*, 3(67), 92-97.
- Staşuk, Y. V. (2011). Osobnosti Proyavleniya Pograniçnih Protivoreçiy Mejdu Tsentralnoaziatskimi Stranami Sng, *Pskovskiy Regionologičeskiy Jurnal*, (12), 16-26.
- Toktogulov, B. (2018). The Failure of Settlement on Kyrgyz-Uzbek Border Issues: a Lack of Diplomacy?, *Bilge Strateji*, 10(19), 85-106.
- Toshpulatov, A., Kakhkhorova, U. (2020). Uzbek-Kyrgyz Relations: Overcoming the Problem of the Barak Enclave, *JournalNX*, 6(6), 33-37.
- Turdiboyev, T. (2013, 15 Mayıs). Markaziy Osiyo Davlatlari Aloqalariga Yechilmagan Chegara Muammolari Rahna Solmoqdami?. https://www.bbc.com/uzbek/lotin/2013/07/130715_latin_borders (Erişim: 17.05.2024).
- URL-1: “Çek Aranı Kimder, Kandayça Anıktaşkan?”. (2010, 5 Kasım). https://www.azattyk.org/a/Kyrgyzstan_border_between_neighbors_expert_opinion/2210662.html (Erişim: 17.05.2024).
- URL-2: “Uzbekistan, Turkmenistan Discuss Border Delimitation Issues”. (2013, 27 Eylül). <https://www.uzdaily.com/en/post/24898> (Erişim: 17.05.2024).
- URL-3: “Uzbekistan and Tajikistan Discuss Delimitation and Demarcation of State Borders”. (2016, 14 Kasım). <https://www.uzdaily.com/en/post/37537> (Erişim: 17.05.2024).
- URL-4: “Kazakhstan Ratifitsiroval Dogovor o Demarkatsii Granitsı s Uzbekistanom”. (2023, 28 Mart). <https://www.gazeta.uz/ru/2023/03/28/border> (Erişim: 17.05.2024).
- URL-5: “Kazakistan ile Özbekistan Arasında 19 Yıllık Devlet Sınırlarını Belirleme Süreci Tamamlandı”. (2023, 10 Temmuz). <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kazakistan-ile-ozbekistan-arasinda-19-yillik-devlet-sinirlarini-belirleme-sureci-tamamlandi-780676.html> (Erişim: 17.05.2024).
- URL-6: “Uzbekistan and Kyrgyzstan Sign a Joint Protocol on the Border”. (2022, 26 Eylül). <https://www.uzdaily.com/en/post/75879> (Erişim: 17.05.2024).
- Yalçınkaya, A., Abidzhanov, K. (2020). Özbekistan ve Kırgızistan'daki Anklav/Eksklav Alanlarının Çözüm Süreci, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4), 2653-2667.
- Yegenov, S. (2018). Orta Asya'nın Silahlanması ve Bölge Güvenliğine Etkileri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Makale Bilgisi/Article Information

<i>Etik Beyan:</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan edilir.	<i>Ethical Statement:</i>	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler veya kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.	<i>Conflict of Interest:</i>	The authors declare that declare no conflict of interest.
<i>Yazar Katkı Beyanı:</i>	Birinci yazarın makaleye katkısı %50, ikinci yazarın makaleye katkısı %50'dir.	<i>Author Contribution Declaration:</i>	The contribution of the first author to the article is 50% and the contribution of the second author to the article is 50%.
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum veya projeden mali destek alınmamıştır.	<i>Financial Support:</i>	The study received no financial support from any institution or project.
